

RAQAMLI AVLOD TARBIYASIDA MILLIY AXLOQIY QADRIYATLAR: ABDULLA AVLONIY MEROSINING AMALIY AHAMIYATI**Norimboyeva Sarvinoz Abrorovna**

Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani G'azalkent shahridagi "Farabi" nomli xususiy maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi, hamda K.I.U.T universitetining 2-bosqich Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18965559>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar davrida yoshlar tarbiyasi masalalari, internet va smartfonlardan noto'g'ri foydalanishning salbiy oqibatlari hamda bu jarayonda milliy axloqiy qadriyatlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Abdulla Avloniy merosidagi axloqiy qarashlar asosida yoshlarni ma'naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalash yo'llari yoritiladi. Maqolada ota-ona, ta'lim muassasalari va jamiyatning raqamli avlod tarbiyasidagi o'rni hamda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish zarurligi haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli avlod, milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, Abdulla Avloniy, internet madaniyati, yoshlar tarbiyasi, ma'naviyat, raqamli muhit.

Kirish: Bugungi kunda axborot texnologiyalari va internetning keng tarqalishi yoshlar hayotiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli muhit yoshlar uchun keng imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ularning ma'naviy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan turli xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli raqamli avlodni tarbiyalashda milliy axloqiy qadriyatlarga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Abdulla Avloniyning pedagogik merosi yoshlarni axloqiy yetuk, ma'naviy barkamol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi. Mazkur maqolada raqamli muhit sharoitida yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rni hamda Avloniy qarashlarining amaliy ahamiyati yoritiladi.

Raqamli muhit va yangi tarbiya sinovi.

Bugungi yoshlar bolaligidan smartfon, internet va ijtimoiy tarmoqlar muhitida ulg'aymoqda. Raqamli qurilmalar ular uchun oddiy aloqa vositasi emas, balki kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Ta'lim, muloqot, o'yin-kulgi va hatto shaxsiy fikr bildirish jarayoni ham asosan telefon orqali amalga oshirilmoqda. Biroq bu jarayon tarbiya uchun yangi sinovlarni yuzaga keltirmoqda. Yoshlarning telefonga haddan tashqari bog'lanib qolishi, real hayotdan uzoqlashishi, vaqtni samarasiz o'tkazishi axloqiy va psixologik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois raqamli avlod tarbiyasida milliy axloqiy qadriyatlar muhim himoya omiliga aylanishi zarur.

Telefon va internetdan noto'g'ri foydalanishning salbiy oqibatlari.

Ko'plab yoshlar telefonni bilim olish vositasi sifatida emas, balki ko'ngilochar vosita sifatida ishlatmoqda. Cheksiz video tomosha qilish, zararli o'yinlarga berilish, ijtimoiy tarmoqlarda haddan ortiq vaqt o'tkazish ularning fikrlash doirasini toraytiradi. Ayrim hollarda yoshlar tarbiyaga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, zo'ravonlik, behayolik yoki ma'naviyatsizlikni targ'ib qiluvchi saytlarga kirib qolmoqda.

Bu esa ularning ongida noto'g'ri tasavvurlarni shakllantiradi. Vaqt o'tishi bilan hurmatsizlik, sabrsizlik, tajovuzkorlik kabi salbiy xulq-atvorlar paydo bo'lishi mumkin. Raqamli makonda nazoratsiz qolgan yosh ong oson ta'sirlanadi.

Shuning uchun tarbiya jarayonida ongli nazorat va to'g'ri yo'naltirish muhimdir.

Abdulla Avloniy merosida axloqiy poklik g'oyasi.

Abdulla Avloniy tarbiyani insonning ichki dunyosini poklash jarayoni sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, inson qalbi tarbiya orqali shakllanadi va mustahkamlanadi. U axloqiy buzilishning oldini olishni jamiyat ravnaqi uchun zarur deb bilgan. Agar Avloniy bugungi raqamli davrda yashaganida, ehtimol, yoshlarning ongini zararli ta'sirlardan himoya qilishni eng muhim vazifa deb bilgan bo'lardi. Chunki u axloqni millat kelajagining poydevori sifatida ko'radi. Shunday ekan, raqamli makonda ham axloqiy mezonlar ustuvor bo'lishi kerak.

Zararli saytlar va ma'naviy inqiroz xavfi.

Internet tarmog'i insoniyat uchun ulkan axborot manbai hisoblanadi. Biroq uning imkoniyatlari bilan bir qatorda ma'naviy tarbiyaga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan xavfli jihatlari ham mavjud. Ayniqsa yoshlar uchun mos bo'lmagan kontentning keng tarqalganligi ularning ruhiy va axloqiy rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Internetda zo'ravonlik sahnalari, axloqsizlikni targ'ib qiluvchi sahifalar, giyohvandlik yoki turli zararli odatlarni targ'ib etuvchi materiallar, shuningdek yolg'on va manipulyativ axborotlar ko'plab uchraydi. Yoshlar bunday ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qila olmagan holda ularning ta'siriga tez berilishi mumkin. Bunday zararli axborotlar yoshlarning ruhiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, ularning dunyoqarashini noto'g'ri shakllantiradi hamda ijtimoiy xulq-atvorida salbiy o'zgarishlar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Masalan, zo'ravonlik sahnalarini ko'p ko'rish yosh ongida tajovuzkorlikni kuchaytirishi, axloqsizlikni targ'ib qiluvchi materiallar esa ma'naviy qadriyatlarga nisbatan befarqlikni yuzaga keltirishi mumkin. Shuningdek, turli ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan yolg'on axborotlar yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini susaytirib, ularni noto'g'ri qarorlar qabul qilishga undashi ehtimoldan xoli emas. Natijada yosh avlodning ma'naviy dunyosida inqiroz holatlari yuzaga kelishi mumkin. Abdulla Avloniy o'zining mashhur "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida yoshlarni yomon illatlardan asrash, ularni to'g'ri yo'lga boshlash tarbiyaning eng muhim vazifalaridan biri ekanini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson qalbi tarbiya orqali shakllanadi va agar tarbiya e'tiborsiz qolsa, jamiyatda turli axloqiy muammolar paydo bo'lishi mumkin. Avloniy yoshlarning ongini zararli g'oyalar va yomon odatlardan himoya qilishni millat taraqqiyoti uchun zarur shart deb bilgan.

Bugungi kunda bu fikrlar yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy raqamli muhitda yoshlar turli axborot oqimlari bilan to'qnash kelmoqda va ularning barchasi ham foydali emas. Shu sababli yoshlar orasida internetdan madaniyatli va mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi. Axborotni tanlab qabul qilish, zararli saytlardan o'zini himoya qilish, yolg'on axborotni aniqlash kabi ko'nikmalar yoshlarning ma'naviy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Demak, Abdulla Avloniy merosida ilgari surilgan axloqiy qarashlar bugungi raqamli davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, ular internet makonida yuzaga kelayotgan turli ma'naviy tahdidlarga qarshi muhim ma'naviy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Yoshlarni milliy qadriyatlar, ma'naviy poklik va axloqiy mas'uliyat ruhida tarbiyalash orqali ularni zararli axborotlar ta'siridan himoya qilish mumkin.

Ota-onalarning mas'uliyati va faol ishtiroki.

Raqamli texnologiyalar keng rivojlanayotgan hozirgi davrda yoshlar tarbiyasida ota-onalarning mas'uliyati yanada ortib bormoqda. Chunki bolalar ilk tarbiyani avvalo oila muhitida oladi va ularning dunyoqarashi, xulq-atvori hamda axloqiy qadriyatlari aynan oilada shakllanadi.

Raqamli avlod vakillari kichik yoshdan boshlab smartfon, internet va turli ijtimoiy tarmoqlar bilan tanishib boradi.

Shu sababli ota-onalar farzandining raqamli muhitdagi faoliyatiga befarq bo'lmazligi, uni to'g'ri yo'naltirishi muhim ahamiyatga ega. Telefon yoki internetdan foydalanishni butunlay taqiqlash ko'pincha kutilgan natijani bermaydi. Aksincha, bunday taqiqlar bolada qiziqishning yanada ortishiga yoki yashirin foydalanish holatlariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun eng to'g'ri yo'l — farzand bilan ochiq va samimiy muloqotni yo'lga qo'yish, uning qiziqishlari va internetdan qanday maqsadda foydalanayotganini tushunishga harakat qilishdir. Ota-onalar farzandiga internetdan faqat ko'ngilochar vosita sifatida emas, balki bilim olish, yangi ko'nikmalarni o'rganish va foydali ma'lumotlarga ega bo'lish manbai sifatida foydalanishni o'rgatishlari zarur. Shuningdek, ota-onalar farzandining internetdagi faoliyatidan xabardor bo'lishi va uni nazorat qilishning zamonaviy usullaridan foydalanishi mumkin. Masalan, turli texnik vositalar va dasturlar orqali zararli saytlarni bloklash, ekran vaqtini cheklash yoki bolalar uchun xavfsiz internet muhitini yaratish mumkin. Biroq nazorat faqat texnik vositalar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Eng muhim omil — farzand bilan ishonchli munosabat o'rnatishdir.

Agar bola ota-onasi bilan erkin suhbat qila olsa, u internetda uchragan muammolar yoki shubhali axborotlar haqida ham ochiq gapira oladi. Abdulla Avloniy o'zining pedagogik qarashlarida tarbiyada mehr, e'tibor va mas'uliyat muhim o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi.

Uning fikricha, yosh avlodni to'g'ri tarbiyalash jamiyat kelajagini belgilab beradi.

Shuning uchun ota-onalar farzandiga nafaqat nazorat, balki mehr va e'tibor bilan yondashishi zarur. Oilada sog'lom ma'naviy muhitni yaratish, farzandning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, uni kitob o'qish, sport va foydali mashg'ulotlarga jalb qilish orqali yoshlarni raqamli muhitdagi zararli ta'sirlardan himoya qilish mumkin.

Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish: sport va ijtimoiy faollik.

Bugungi raqamli davrda yoshlarning bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi ularning shaxsiy rivojlanishi va ma'naviy tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab yoshlarning telefonga haddan tashqari qaram bo'lib qolishining asosiy sabablaridan biri — bo'sh vaqtning to'g'ri tashkil etilmaganidir. Agar yoshlar bo'sh vaqtini foydali mashg'ulotlar bilan to'ldira olmasa, ular ko'pincha ijtimoiy tarmoqlar, mobil o'yinlar yoki turli ko'ngilochar saytlarda uzoq vaqt sarflashga moyil bo'lib qoladi. Bu esa vaqtni samarasiz o'tkazish bilan bir qatorda ularning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish muhim tarbiyaviy vazifalardan biri hisoblanadi.

Sport bilan muntazam shug'ullanish yoshlarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Sport nafaqat jismoniy sog'liqni mustahkamlaydi, balki intizom, sabr-toqat, iroda va mas'uliyat kabi muhim fazilatlarini ham rivojlantiradi. Jamoaviy sport turlari esa yoshlar orasida hamkorlik, o'zaro hurmat va do'stlik tuyg'ularini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, yoshlarni kitob o'qishga jalb qilish ham ularning ma'naviy dunyosini boyitishda muhim ahamiyatga ega. Kitob mutolaasi yoshlarning tafakkurini kengaytiradi, ularning bilimga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ayniqsa, milliy adabiyot namunalari, tarixiy asarlar va ma'naviy-ma'rifiy kitoblar yoshlarning milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalanishiga yordam beradi. Yoshlarning bo'sh vaqtini samarali tashkil etishda ijodiy mashg'ulotlar ham muhim o'rin tutadi. Rasm chizish, musiqa bilan shug'ullanish, texnik to'garaklar, robototexnika yoki turli ilmiy klublarda qatnashish yoshlarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bunday faoliyat turlari yoshlarning iste'dodini yuzaga chiqarib, ularning kelajakdagi kasb tanlashiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ota-onalar va ta'lim muassasalari yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Ular farzandlarni sport to'garaklari, kitobxonlik klublari, turli ijtimoiy loyihalar, texnologik va ijodiy kurslarga jalb qilish orqali ularning vaqtini samarali tashkil etishga yordam berishlari mumkin. Bu jarayon yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirib, ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undaydi.

Demak, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish raqamli muhitdagi salbiy ta'sirlarning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Sport, kitob mutolaasi, ijodiy faoliyat va jamoaviy tadbirlar orqali yoshlar o'z qobiliyatlarini rivojlantirib, sog'lom, ma'naviy barkamol va faol shaxs sifatida shakllanishi mumkin. Bu esa jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasalarida raqamli tarbiya dasturlari.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib kelgan. Shu sababli maktab va oliy ta'lim muassasalarida yoshlarni raqamli muhitga to'g'ri tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida faqatgina texnologiyalardan foydalanishni o'rgatish yetarli emas, balki ulardan madaniyatli va mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini ham shakllantirish zarur.

Shuning uchun ta'lim muassasalarida raqamli madaniyat, internet xavfsizligi va axborot madaniyatiga bag'ishlangan maxsus darslar va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday darslar orqali yoshlar internetdagi ma'lumotlarni tanqidiy tahlil qilish, zararli saytlarni aniqlash, feyk axborotlarni ajratish hamda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak. Shuningdek, ularga vaqtni to'g'ri taqsimlash, internet va ijtimoiy tarmoqlardan me'yorida foydalanish, raqamli makonda odob-axloq qoidalariga rioya qilish kabi masalalar ham tushuntirilishi lozim. Bu esa yoshlarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning ma'naviy va axloqiy kamolotiga ham xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida Abdulla Avloniy merosidagi axloqiy qarashlarni zamonaviy raqamli muhit bilan uyg'unlashtirish ham muhim hisoblanadi. Avloniy o'z asarlarida yoshlarni odobli, halol, mas'uliyatli va bilimga intiluvchan bo'lishga undaydi.

Bu g'oyalar bugungi raqamli davrda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Masalan, Avloniy ta'kidlagan axloqiy poklik, halollik va mas'uliyat kabi tushunchalarni internetdan foydalanish madaniyati bilan bog'lab o'rgatish yoshlar ongida mustahkam axloqiy mezonlarning shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, ta'lim muassasalarida turli seminarlar, treninglar, davra suhbatlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali yoshlarning raqamli savodxonligini oshirish mumkin.

O'qituvchilar va pedagoglar yoshlarni internetdan samarali foydalanishga yo'naltirib, ularga foydali ta'lim platformalari, elektron kutubxonalar va ilmiy manbalardan foydalanish yo'llarini ko'rsatib berishlari lozim. Bu esa yoshlarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni zararli axborotlardan uzoqroq bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, raqamli avlod tarbiyasida milliy axloqiy qadriyatlar mustahkam tayanch vazifasini bajaradi. Telefon va internetni inkor etish emas, balki ulardan ongli foydalanishni o'rgatish muhimdir.

Abdulla Avloniy merosi yoshlarni axloqan yetuk, mas'uliyatli va ongli shaxs sifatida tarbiyalashda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Agar ota-ona, maktab va jamiyat birgalikda harakat qilsa, yoshlar raqamli dunyoda yashab, milliy qadriyatlarini saqlagan holda kamol topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axborot madaniyati va internet xavfsizligi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.